

Pályám elején sokat írtam a gyerekkori élményekről, hiszen ha közel voltak is időben, mégis már a felnőtt nosztalgiájával gondoltam rájuk. Hogyne to-
lakodnának emlékeim közé immár az öregség éveiben. Budapest volt a szü-

78 Szakonyi Károly

NAGYCENKI

ÉVEIM

lővárosom, de mégis úgy tekintettem mindig is a dunántúli tájra, mint a fő-
városinál is kedvesebb vidékre. Sopron megye, Nagycenk... Ma is eleven emlék minden, amit ott

éltem meg békében, háborúban. Messze, messze évek ezek, egy másik világból derengenek elő régvolt emberekkel. Ahogy egyszer egyik novellámban idéztem Georg Trakl-t: „...*kék barlangja homályán aludt a gyermekek.*”

Emlékszem a nagycenki nyarak utolsó estéire. Szent Istvánkor a Kóbor-kocsma lombokkal sebtében befedett udvarán még nézhettem nagybátyámék asztala mellől a táncoló párokat, de a búcsú ünnepe is elmúlt, s már csak egy hetem maradt hátra a vakációból. Aztán eljött az indulás ideje, Jóska bátyám a derengő hajnalban elment a major első udvarába a Majláth intézőtől még az este elkért csézáért, befogta a parádés lovakat, és vitt ki a korai vonathoz Kiscenk-Hidegség állomásra. A tejgazdaságból már ilyenkor indultak a gumikerekű stráfkocsik Sopronba. Máskor is hallottam, félálomban, a tejeskocsik nyiszorgását, a kannák, rekeszek zörömbölését, amint a fogatok felkapaszkodtak a kemény, salakos útra, most ez is afféle búcsú volt mindattól, amit Cenk jelentett. Jóska bácsi, apám bátyja a cukorgyári gazdaságban volt gazda, a hátsó majorudvar magtár épületének a végében laktak. A cementezett előtérből, ahonnan a pincébe lehetett nyolc-tíz grádicson lejutni, nyílt a padlós, tágas konyha, s ugyancsak innen, pihenővel megosztott falépcső vezetett fel a két emeleti szobába. A háló ablaka a kiskertre nézett, s odább a szíjjártó műhelyére és a magas, tetején üvegszilánkokkal megszórt kőkerítésre. Az épület alján sorakoztak a műhelyek, a lakás szomszédságában a lakatosoké, aztán a bognároké, a ház másik végében pedig a kovácsoké, a patkoló színnel. Orromban érzem ma is a lakatosműhely olaj szagát, s látom az esztergapadon ezüstösen csillanó fémforgácsokat meg a falon rendben függő szerszámokat. A kovácsműhely volt a kedvenc helyem, ott tébláboltam naphosszat Nagy Jóska, a kovács körül, csodáltam az üllőn még tüzes patkó formálását, hallgattam a kalapácsok ütemes csengést, olykor belekapaszkodva fogójába, húzkodtam a fújtatót, néztem a lovak patkolását, még ma is érzem orromban a sisteregve égő szaru bűzét, bámultam a sürgés-forgást, amikor a bognároktól átgurították az új, még nyers szekér kereket, hogy a kovácsok ráfot húzzanak rá, füstölt a friss fa a vörösre izzított vas szorításában, aztán, hogy ráfeszüljön, bedobták egy nagy, vízzel teli

tartályba, sistergett, bugyborékol a víz, - mindez úgy él emlékezetemben, mintha ma lenne. Meg az is, hogy ott ültem köztük, szavukat figyelve, a rozsdás ekevasakkal, elhányt boronákkal és egyéb kacatokkal teli fűvön, a tehénistálló tövében, a délutáni uzsonna szünetben.

1938-ban jutottam el először Nagycenkre, hét évesen, de akkor csak kis időre, ahogy 39 telén is csupán a téli vakáció hetére. Akkor hallottam először a gyárról, amit, ha jól tudom, harmincegyben bezártak. Az épületek egy részében lengyel katonákat szállásoltak el, abban az első időkből még magyar katonák őrizete alatt. De azért szabadok voltak, jártak-keltek a faluban. Jóska bácsi bevitt közējük, ő bejáratos volt minden-hová. A gyár területén működött a tejjgazdaság is. A majorbeli tehenészetből ide került a tej, nagy szeparátorokból palackozták meg öntötték patentos kannákba, szállításra. A cukorrépa még továbbra is termelt az uradalom tábláin, de feldolgozni Petőházára küldték. Novemberi hidegben szedték, s vitték szekereken a csupa sár répákat a vasútra, bevagonírozásra.

A következő esztendőben minden nyarat Cenken töltöttem. Ahogy vége lett a tanításnak, már utaztam is, és csak a búcsú utáni héten telt ki az időm. A major ma már csupa rom. De akkor nagy élet zajlott benne. Két udvara közül az elsőben Majláth főintézőék kis kúriája volt, ezt fogta közre U alakban egyfelől a tehénistálló, elejében a tehenes gazda, Kámperék, meg ha jól emlékszem, Mátyásék lakása, másfelől a lóistálló, kisebb részben a parádés lovaké, nagyobb részben az igásokét. És itt állt a színben a hintó meg a cséza, és modern testvérük: Majláthék DKW-ja. Szemben az intéző házával ugyancsak a tehenek istállója húzódott hosszan a bikáéval együtt, és abban volt a nagy szecskázó is. Az udvaron rángatózó kútból, ahogy mondták: ártézből, ömlött hosszú bádoggal vályúba a víz az itatáshoz. A hátsó udvart magas léckapu zárta, ha becsukták volna, de örökké tárva állt, hatalmas diófa vetett rá árnyékot. Bal felől volt az iroda kis épülete. Jóska bácsi itt végezte az írásbeli munkáit egy könyvelő hölgy segítségével, és itt tervezte meg a következő nap feladatait, amit esténként, úgy hét óra körül a béreseknek „parancsba” adott. Ebben az irodában dolgozott Wimmer intéző is, ő valahol a faluban lakott, kerékpárral jár ki a majorba. Kellemes modorú, fiatal férfi volt. Negyvenöt március 30-án befogott az egyik csézába, és elindult a menekülő végtelen seregével a határ felé. Az a két ló talán meg is maradt, mert a többi, a tehenekkel együtt, a németek elhajtották. A tehenek soha nem hagyták el az istállót, ezeket csak tejelésre tartották, szegények éktelen bölgessel tántorogtak szerte szét, sokan a mezőkön pusztultak az éjszaka bekövetkezett lövöldözésekben. De ez a háború ideje. A nyarak békések voltak. A cukorgyári gazdaság tábláit gőzekékel szántották a répa alá, a mozdony

nagyságú gőzgépek ott pihentek a hátsó majorudvarba, a színekben a cséplők, előttük, mint magas nyakú zsiráfok, az elevátorok, a pajtákban hegyekben állt a műtrágya, a favágító benzines fűrésze örökké harsogott, amint vágta az ölfákat, reggelente pöfögve indította a Hoffer-traktort

80 Csorba bácsi, a poros ablakú műhelyében szorgosan öltögette görbe tübe fűzött szurkos zsinégét a lószerszámokat javítható szíjjártó, hátul, a gazos téren domborodott a verem, benne a téli, befagyott gyári tóból vágott jégtömbökkel, és a takarmányozáshoz Petőházáról hozott melaszos lajtok is ott álltak, felmáztunk rájuk, gyerekek, és a nyitva hagyott tetőn át ágdarabban merítettünk nyalakodásra a kávészínű masszából.

A kapu közelében rőfögtek a hidasokban Jóska bácsiék hízóí, volt ott egy kuckó is a korpának, kannában tartott savónak, egyéb állat- eleségnek. És nekik is volt ott egy kisebb vermük a burgonyának, homokban eltett zöldségnek.

Hatalmas birodalom volt ez nekem, gyerekként. A háborús időkben már hiánycikk lett a dohány, a kovácsmesternek gyűjtöttem a csikkeket, cserébe megkaptam a biciklijét. Nagybátyámnak is volt kerékpárja, egy piros, vastag kerekű Csepel, de tőle csak este kérhettem el, mert azzal járt a mezőre. Szöges botját a vázra spárgázta, kellett neki a bot, mert az első háborúban, az orosz fronton ellőtték a lábát, cejg nadrágja szárát bőr lábszárvédőbe szorította, de így is nehezen járt. Bekerekeztem az egész falut. Ki a Csapásnak nevezett, gledicia bokrokkal szegett úton a Trencsén-kocsma felé, aztán a községházának, a Hangyába ezért-azért Mariska nénémnek, vagy csak kerültem egyet a Békavár vagy Szigetvár mellett fel a Déli vasútig, ahol esténként megvártam Terit, Kámperék polgárista lányát, hogy hazavigyem a vázon.

Majláth intézőnek a második felsége cseh származású volt, tekintélyt parancsoló asszony, Tulkót, a fiát elkényeztette, míg a férje előző házasságából született, bár már felnőtt fiainak szánt atyai támogatásokat irigyelte. A majorban ismerték ezeket a családi nézeteltéréseket. Tartottak az asszonytól, Tulkót sem szerették. Úgy beszélt velük, mintha a gazdájuk lenne, pedig még gyerek volt. Néha behívtak magukhoz, láttam, hogy a cselédlánnyal is milyen goromba. Majlátné azt akarta, hogy barátkozzam a fiával, ebéden is vendégül láttak. De én szívesebben töltöttem az időmet a Mátyás-gyerekekkel, a parádés kocsis fiával, meg Kámper Terivel és a mestereknél tanuló inasokkal. Markó Rudi jó barátom volt. És szerettem Horváth Mihály bácsit, a lakatos mester, családjukkal később rokonságba is kerültem Géza unokabátyám feleségül vette Horváth Irént, a lányukat.

Jóska bátyáméknál lakott az öccse is, a legényember János. Újtagra járt, az ottani majorban volt pallér. Ő is kerékpáron ment a mezőre. Szombaton meg vasárnap kiöltözött, templom után, ahogy a férfiak szokták, mindig betért a Kóbor vendéglőbe egy fröccsre, esténként meg a Trencsénhez ment a legényekkel.

Sok mindenről írtam a *Családi töredékek* című önéletrajzi emlékezésben, abban a cénkí évek sok helyet foglalnak el, mert a gyerekkor, a kamaszkor legmaradandóbb élményeit ott szereztem. A nyolcvanas években a televízióval, amikor a *Szülőföldem* című filmet készítettük, bejártuk azt a tájat. Eljutottam Nikitschbe is, a hajdani Fülesre, ahol apai nagyapám nyugszik, s oldalágon még ma is lehetnek ott távoli rokonaim. Kerstinger Reza nénivel, Jóska nagybátyám sógornőjével találkoztam akkor, ő kalauzolt el a temetőbe, apai nagyapám sírjához. Apám helyett tettem rá a kezem a sírkeresztjére, ő mindig készült Nikitschbe, de sem a háború alatt, sem a későbbi korban nem akadt rá módja, s mire szabadon utazhatott volna, már késő volt...

Amikor parcellázták a major mögötti földeket, Jóska bácsiék is igényeltek néhány négyszögölt. Negyvenháromban kezdtek építkezni, a meghosszabbított Dózsa utcában, (Dózsa utca 80) sátoztetős házat, két szoba összkomfortot, istállóval, kamrával. Negyvennégy őszén már lakható volt, abba költöztünk be, anyámmal és négy húgommal, de Kassáról, a hadak előle menekülve oda érkezett anyám húga is négy gyerekével. Jóska bácsiék a major erre néző falába ajtót vágtak, azon közlekedtünk hozzájuk. Pestet a bombázások miatt hagytuk el, aztán ott is rekedtünk a front miatt negyvenöt nyaráig. Apám egysége, a központi ágyraktár Egyházásfaluban állomásozott, gyakran át tudott jönni hozzánk, amíg aztán húsvét hetének szerdáján el nem indultak Nyugatra. Úgy volt, hogy minket, leventéket is visznek, anyám be is csomagolt a hátizsákomban minden szükséges holmit, de aztán – úgy tudtuk akkor – a jegyzőnek sikerült megakadályozni a menetet. Apám viszont azt hitte, visznek, hát mindenütt keresett Németországban.

Ama bizonyos szörnyű, nagypénteki napon, amikor a cukorgyárban lévő munkatábort kiűrtették a németek meg a nyilasok, és az ottani deportáltakat a hajdani répamosó gödör elé kihajtva, lemészárolták, majd benn rekedt tifuszosokra rágyújtották a barakkokat, elérte a falut a front. Jóska bácsiék is átköltöztek a majorból hozzánk. A pincében elég hely volt mindnyájunknak. Péntek éjszaka hallottuk a szakadatlan lövöldözéseket, hajnalban aztán csend lett. A szomszédba, Nagy úrékhoz, az erdészhez befordult egy orosz tank. A mi keretünkbe is beállt egy T 34-es, a katonák bezörgettek, Jóska bácsi tudott oroszul az első háborúból, ő beszélt velük. *Nyemzski jeszt?* – ezt kérdezték. Ezek harcolók voltak, fáradtak, nem tettek kárt semmiben. Az egyik tanksapkás, már a délelőtti napfényben, mutatta az ajtófélfán, hogy *Bécs kaput, nyemzski kaput...* – És akkor nap történt, hogy a major épülete, amiben Jóska bácsiék lakása is volt, kigyulladt, nemigen lehetett oltani, de gyorsan kikapkodtunk néhány bútort, miegyebet, ami menthető volt. A magtár a lakással, a műhelyekkel porig égett...

Hogy ki gyűjtotta fel, soha nem lehetett megtudni. Szerencsénk volt a nagybátyáméknak, hogy már elkészült a családi házuk, különben hajléktalanokká lettek volna.

A háborús napokról sokat írtam, most nem mondom el újra.

82 A lakosság mindent, amit tudott, elásott kertben, udvaron az oroszok előtt. Ezeket a ládákat, bödönöket találták meg a dzsidás kozákok, szurkálva a földet. Vándoroltak a holmik a faluban. Jóska bácsi télikabátja valahonnan a községháza környékéről került elő. Megírtam azt is, de most elmondom megint, hogy Nagycenkiéktől, a közeli szomszédból jajongva futott hozzánk Nagycenki Emil mamája, hogy mindenki sorakozzon a község-házánál, mert visznek bennünket Szibériába. Már laktak orosz tiszték a házban, látták a nagy pakolást, sietést. Anyám a hátára kötötte legkisebbik húgomat, és vittünk, amit az útra jónak láttunk. De nem ellenkeztünk. Emlékeztünk, hogy hírlett ilyesmi. Hát mentünk. Nagyanyám, öregem, nem akart kimozdulni, ült a sarokban és imádkozott. Abba is belenyugodtunk, hogy ő marad. Ott tolongott a falu apraja, nagyja a község-házánál, amikor megtudtuk, hogy csak közmunkáról van szó, a férfiak és a fiatal nők maradjanak, a többi indulhat haza. Mi aztán naponta jártunk *málinki robotra*. És így történt az is, hogy májusban a cukorgyárba kísérték, közös sírt kellett ásni a meggyilkoltaknak, és csáklýával ki kellett húzkodni a tetemeiket a gödörből. Írtam erről is. Ezek szörnyű emlékek, és meghatározták egész világlátásomat. Írásaim tanúskodnak erről.

Persze jártuk a földeket, mert mindenfélét lehetett találni félre lökött vagonokban. Léceket, gerendákat, marhasót, német egyenruhát... Befogtam egy legelésző, sebesült lovat, hazaballagtam vele, jött engedelmesen. A farán volt lött seb. Jóska bácsiék meggyógyították, ez lett az első lovuk. És jöttek visszafelé mindenféle népek, akik előtte való időben Ausztria felé menekültek. Az oroszok a nőket elengedték, csak a férfiakat vitték fogságba.

Nyár végén visszamentünk Budapestre, folytatnom kellett a gimnáziumot, amit félbehagytam, noha Priszinger tisztelendő úrnál magán úton tanulgattam, amíg csak lehetett. Az *Ezsüthasú halak* című novellámban írtam erről. Budapest romokban volt, és romokban voltak az emberi lelkek is... De ez már egy másik történet.